

УДК 330.341.1:631.11
JEL O13; L1

ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АГРОБІЗНЕСУ УКРАЇНИ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

О. Прокопишин, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-7027-3499

Львівський національний університет природокористування

М. Полегенька, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0001-5866-668X

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Н. Жидовська, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-1883-5992

Львівський національний університет природокористування

<https://doi.org/10.31734/economics2023.30.033>

Прокопишин О., Полегенька М., Жидовська Н. Інноваційні стратегії розвитку агробізнесу України в післявоєнний період

Розкрито необхідність і значення формування стратегії інноваційного розвитку агробізнесу України як головної умови підвищення рівня конкурентоспроможності та можливості досягнення високого ступеня його розвитку в післявоєнний період. Визначено, що інновації генерують позитивні структурні зрушення в економіці та суспільстві, сприяють підвищенню продуктивності економіки, посилюють її здатність конкурувати в глобальному середовищі з економіками інших країн світу та забезпечувати стійкі темпи зростання в довгостроковій перспективі.

Проаналізовано ключові проблеми, з якими зіштовхується агробізнес в умовах воєнного стану та нестабільної геополітичної ситуації, зокрема зниження родючості ґрунтів, дефіцит робочої сили, втрати врожаю та нестабільність ринків. Для вирішення означених проблем авторами запропоновано застосування інноваційної стратегії розвитку агробізнесу. Запропонована стратегія має передбачати ретельний аналіз внутрішніх ресурсів підприємств щодо впровадження нововведень, а також можливість залучення зовнішніх інновацій завдяки використанню зовнішніх ідей з урахуванням інноваційної інфраструктури. Досвід успішних компаній у цій сфері свідчить про популярність інтегрованих, інтерактивних та мережевих моделей інноваційного розвитку, що дозволяють максимально розширити можливості розробки новаторських рішень та впровадження їх у виробництво.

Виходячи з реалій сьогодення, інноваційна стратегія має передбачати повну вертикальну інтеграцію із забезпеченням виробництва необхідних матеріально-технічних ресурсів і засобів виробництва, розвиток зеленої енергетики на основі повнішої переробки вторинних відходів і виробництво біопалива як альтернативного виду енергії, що сприятиме зниженню енергозалежності, забезпечення експорту аграрної продукції та переосмислення набору вирощуваних культур з фокусом на підвищенні продуктивності.

Обґрунтовано необхідність залучення додаткового фінансування для фінансового забезпечення інноваційних перетворень у вигляді нових і нетрадиційних фінансових інструментів – інноваційних ваучерів, системи краудфандинг та технології блокчейн.

Ключові слова: стратегія, інновації, розвиток, агробізнес, агровиробництво.

Prokopyshyn O., Polehenka M., Zhydovska N. Innovative strategies for Ukrainian agribusiness development in the postwar period

The article describes the need and importance of the formation of a strategy for innovative development of Ukrainian agribusiness as the main prerequisite for increasing the level of competitiveness and the possibility of achieving a high level of development in the postwar period. It is determined that innovations generate positive structural shifts in the economy and society, contribute to the economy's efficiency, strengthen its ability to compete in the global environment with the economies of other countries of the world and ensure sustainable growth in the long term.

The work analyzes key problems faced by agribusiness in the conditions of martial law and unstable geopolitical situations, in particular, reduced soil fertility, labor shortages, crop losses, and market instability. To solve these problems, the authors proposed to apply an innovative strategy for agribusiness development. The proposed strategy should include a thorough analysis of the internal resources of enterprises to introduce innovations, as well as the possibility of attracting external innovations by using external ideas considering the innovative infrastructure. The experience of successful companies in this domain testifies to the popularity of integrated, interactive, and network models of innovative

development, which allow maximizing the possibility of developing innovative solutions and introducing them into production.

Based on today's realities, the innovation strategy should include full vertical integration with the provision of the production of necessary material and technical resources and means of production, the development of green energy on the basis of more complete recycling, and the production of biofuels as an alternative type of energy, which will contribute to a reduction of the energy dependence, ensure the export of agricultural products and reconsideration of the set of cultivated crops with a focus on increasing productivity. The need to attract additional funding for the financial provision of innovative transformations in the form of new and unconventional financial instruments, i.e. innovative vouchers, crowdfunding systems, and blockchain technologies, has been substantiated.

Key words: strategy, innovations, development, agribusiness, agricultural production.

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток агробізнесу є визначальним чинником підвищення ефективності його функціонування та пристосування до потреб ринкового середовища. Кожне підприємство, яке функціонує у сфері аграрного виробництва, має бути інноваційно активним, розробляти інноваційну стратегію, яка є однією з функціональних стратегій будь-якого підприємства.

Інноваційна стратегія – один із засобів досягнення поставлених цілей, який відрізняється новизною. Інноваційна стратегія розвитку має бути гнучкою і в разі ринкових змін швидко трансформуватися. Вона повинна відображати зміст і основні напрями процесу інноваційного розвитку.

Сьогодні, особливо в умовах воєнного стану, усе більш актуальним постає питання створення стратегії інноваційного розвитку в агробізнесі, яка б включала ретельний аналіз внутрішніх ресурсів підприємств щодо впровадження нововведень, а також можливість залучення зовнішніх інновацій завдяки використанню зовнішніх ідей та врахуванню інноваційної інфраструктури. Досвід успішних компаній у цій сфері свідчить про популярність інтегрованих, інтерактивних та мережевих моделей інноваційного розвитку, що дозволяють максимально розширити можливості розробки новаторських рішень та впровадження їх у виробництво.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато науковців досліджують агробізнес як прогресивну та високоефективну форму організації виробництва аграрної продукції. Але сучасна реальність, включаючи воєнні події, ставить перед агробізнесом численні виклики. Окупація, бойові дії, забруднення територій та інші чинники потребують переосмислення підходів до функціонування агробізнесу.

Зокрема, сучасні проблеми формування та реалізації стратегії інноваційного розвитку аграрних підприємств розглядаються в багатьох наукових працях учених: О. І. Амоші, Г. В. Возняк,

В. М. Гейця, В. В. Зимовця, В. П. Ільчука, І. М. Кобушка, О. М. Колодізева, Г. Є. Мазнева, Д. І. Мазоренка, О. П. Радченка, В. О. Федорівича, І. В. Федулової, А. М. Щуревича та ін. Проте, незважаючи на велику кількість публікацій, питання, пов'язані з проблемами інноваційного розвитку, потребують подальших досліджень.

Широкий спектр питань, які стосуються змісту і шляхів удосконалення управління інноваційною діяльністю підприємств аграрного сектору, у стратегічному контексті їх функціонування та розвитку ще недостатньо вивчено. Зокрема, йдеться про роль та вибір стратегії інновацій підприємства залежно від його спеціалізації, насиченості бізнес-портфеля, конкурентного статусу, системи забезпечення конкурентоспроможності; її зміст, етапи формування та реалізації; формування збалансованих портфелів інноваційних стратегій і ефективної системи управління інноваційним розвитком підприємства на їх основі тощо.

Постановка завдання. Наше завдання – дослідження основних проблем функціонування агробізнесу в умовах війни та визначення основних напрямів інноваційної стратегії розвитку агробізнесу України в післявоєнний період.

Виклад основного матеріалу. Україна, історично відома як «житниця Європи», є однією з найбільших аграрних держав у Східній Європі, де зосереджено 33 % світових чорноземів. Вона має сприятливий клімат і близькість до ключових ринків Європи, а отже, давно є центром експорту аграрної продукції з величезними можливостями переробки. До початку війни, у 2021 році, валовий внутрішній продукт українського аграрного сектору становив понад 10 % від загального ВВП країни, а вартість експорту аграрної продукції — близько 22 млрд доларів США. Україна впевнено претендувала на статус одного із найбільших гарантів світової продовольчої безпеки [5].

Повномасштабна війна стала справжнім випробуванням для агробізнесу, оскільки спричинила руйнування налагоджених роками процесів,

логістичних ланцюгів, а значна частина посівних територій замінована або до неї немає доступу, знищено техніку та склади.

Через бойові дії в Україні, за оцінками KSE Агроцентру, понад 84 тис. одиниць сільськогосподарської техніки і устаткування знищено або викрадено загарбниками. Вартість такого майна оцінюється майже у \$2,9 млрд, що становить 44 % від усіх встановлених механічних пошкоджень, завданих рф нашому агробізнесу [10; 11].

Другою за розмірами статтею завданих аграріям збитків є крадіжка або цілковите знищення вже виробленої сільськогосподарської продукції. Україна зазнала збитків через втрати зернової, олійної та іншої сільськогосподарської продукції не лише внаслідок знищення, а й через систематичне вивезення її окупантами. За час війни, за оцінками Мінагрополітики та Агроцентру KSE, рф було викрадено або повністю знищено 2,8 млн т зернових та 1,2 млн т олійних культур врожаю 2021 року загальною вартістю \$1,87 млрд [3].

На сьогодні в результаті проведення бойових дій було зафіксовано, що пошкоджено або знищено потужності зерносховищ загальною місткістю 9,4 млн т. Остаточну кількість втрачених потужностей можливо буде встановити тільки після закінчення війни, оскільки достеменно невідома доля зерносховищ на тимчасово окупованих територіях.

Окрім вищезазначених збитків, на територіях, які постраждали від війни, знищено понад 14,3 тис. га багаторічних насаджень, вартість яких оцінюється в майже \$349 млн. Також загарбники використовували для потреб своєї армії пально-мастильні матеріали, знищували або привласнювали засоби захисту рослин та мінеральні добрива майже на \$95 млн. Згідно з останніми підрахунками, здійсненими фахівцями KSE Агроцентр і Мінагрополітики, вартість збитків агропромислового комплексу України, нанесених в результаті агресивних дій рф, орієнтовно становить \$6,6 млрд. Сума вищезазначених збитків складає 23% від усієї вартості активів агробізнесу, тобто майже чверть аграрного сектору України зруйновано [10].

Активні бойові дії також завдали шкоди внутрішній транспортній інфраструктурі (переважно залізниці) і морським портам на Чорному морі, а також інфраструктурі зберігання та обробки агропродукції. Особливо проблематичним є ослаблення експортних потужностей через закриття портів та пошкодження елеваторів, які використовуються для тимчасового зберігання зерна. Тривають зусилля зі збільшення українсь-

кого експорту сільськогосподарської продукції за допомогою альтернативних шляхів транспортування, наприклад, залізницею через сусідні країни та річковими баржами. Проте залізничні перевезення стримує брак залізничних вагонів у сусідніх країнах.

Утім, хоробрість українських аграріїв не має меж, тож, попри жахіття війни, навесні цього року вони дали старт посівній. Незважаючи на складні умови, агробізнес налагоджує логістику та співпрацю з іноземним ринком, розширює свої виробництва на заході країни.

Руйнівна війна рф проти України ще не закінчилась, а українська влада, експерти й науковці вже розглядають моделі повоєнного відновлення держави, зокрема й аграрного сектору України. Після Перемоги Україна постане перед новими викликами. У Світовому банку вважають, що ВВП нашої країни, порівняно з 2022 роком, зменшиться на третину. Зміниться структура економіки, характер інвестицій, переформатується ринок праці. Відновлення та реконструкція потребуватимуть понад \$349 млрд. Також державі треба сформувати стратегічні засади нової інноваційної моделі розвитку економіки.

Інноваційна модель розвитку економіки – це формалізація інноваційних пріоритетів, напрямів, структур, мотивацій, механізмів, стратегій, проєктів та програм тощо, які спрямовані на формування інноваційного типу розширеного відтворення національних економік [6].

Особливість і відмінність умов функціонування агробізнесу, ступінь його залучення до інноваційних процесів створюють необхідність формування відповідної інноваційної стратегії, яка передбачає адекватну фінансову підтримку її реалізації. Це забезпечує посилення конкурентних позицій вітчизняних агровиробників, які обирають таку стратегію, та зміцнює їх експортний потенціал [8].

Стратегія інноваційного розвитку агробізнесу має бути спрямована на поширення інновацій в агробізнесі та найбільше залучення підприємств цієї сфери до інноваційної діяльності. Розробка стратегії інноваційного розвитку передбачає пошук принципово нових видів діяльності та технологій, методів організації виробництва та збуту продукції. А ефективність інноваційної стратегії проявлятиметься саме у зростанні прибутку, збільшенні частки на ринку та конкурентоспроможності аграрної продукції, підвищенні результативності бізнес-процесів, зниженні витрат, зростанні рівня задоволення споживачів [9].

Ще до початку війни державна підтримка інноваційної діяльності була представлена розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» від 10 липня 2019 року № 526-р, яка містить стратегічні завдання щодо цілей в аграрному секторі як підструктурі агропромислового комплексу. Як зазначено в документі, провідним місцем економічного зростання може бути аграрний сектор економіки, що має дуже високий потенціал, який охоплює: використання сучасних агротехнологій, таких як сільськогосподарська автоматика, прецизійне землеробство, розвиток біотехнологій, вирощування органічної продукції, впровадження енергоефективних та екологічно чистих способів виробництва, які дають змогу отримати високу врожайність і дохідність із кожного гектара сільськогосподарських угідь, та має стати провідним імпульсом до економічного зростання і посприяти розвитку всіх сфер економіки, зокрема агробізнесу [7].

Також Міністерство аграрної політики та продовольства України на початку червня 2023 року представило на розгляд громадськості інноваційну Стратегію розвитку агропромислового комплексу на наступні десять років, яка передбачає повну вертикальну інтеграцію, локалізацію й імпортозаміщення в аграрному секторі економіки [1].

Провідним компонентом цієї стратегії є повна вертикальна інтеграція із забезпеченням виробництва необхідних матеріально-технічних ресурсів і засобів виробництва. Як очікується, її реалізація значною мірою забезпечить прогнозоване збільшення обсягів виробництва зернових і олійних сільськогосподарських культур, а також зростання внутрішньої переробки та виробництва продукції тваринництва і садівництва. Основними напрямками цієї стратегії є відновлення зрошення для сільськогосподарських земель, поступове заміщення імпортованих харчових продуктів на внутрішньому ринку та розвиток зеленої енергетики на основі повнішої переробки вторинних відходів і виробництво біопалива як альтернативного виду енергії, що сприятиме зниженню енергозалежності.

Також одним із не менш важливих напрямів інноваційної стратегії розвитку нашої країни має стати забезпечення експорту – не лише в інтересах національної економіки, а й з огляду на важливість українського експорту для гарантованого постачання продовольства на світовий ринок. Важливою передумовою для цього є ремонт пошкоджених чи будівництво нових зерносховищ. Для створення альтернатив морському експорту

потрібні безпечні залізничні маршрути з відповідною вантажомісткістю. Наразі найбільш сприятливим варіантом є залізничні перевезення до портів Румунії на Чорному морі. Залізничні перевезення до країн Західної Європи не лише потребуватимуть набагато більше часу – на Заході бракує необхідних портових потужностей для подальшого транспортування зерна морем. Крім того, важливим є також створення резервного парку техніки (трактори, комбайни) та швидка заміна знищеної техніки. Для цього агробізнесу необхідно залучати додаткове фінансування.

Сьогодні в Україні набирає обертів грантовий метод фінансування аграрних стартапів на базі інноваційних платформ та акселераторів. Це свідчить про посилення ролі нових і нетрадиційних інструментів фінансування інновацій у сфері агробізнесу. Краудфандинг став новим способом залучення фінансових ресурсів для інновацій. Зазвичай він використовує соціальні мережі, мережі родини, друзів і знайомих для розширення кола людей, які бажають профінансувати проєкт. Характерною особливістю агробізнесу є тісний зв'язок між новими інноваціями та споживачами, оскільки нові інноваційні продукти зазвичай виступають у ролі споживчих товарів. Слід також враховувати значну актуальність продовольчої безпеки в очах громадськості. Тому агробізнес має високий потенціал мотивувати велику кількість людей фінансувати нові ідеї. Можливим рішенням стосовно обмеженого доступу до фінансування менших інноваторів в агровиробництві є рішення об'єднати споживачів та розробників продуктів агроінновацій через краудфандинг. Значного поширення набув краудфандинг у США, починають з'являтися європейські платформи. Технологія блокчейн забезпечує прозорість і прямий, доступний зв'язок між інвестором та інноваційним підприємством агробізнесу [4].

Також одним з інструментів забезпечення стабільного розвитку агробізнесу є використання інноваційних фінансових інструментів, зокрема ваучерів. Інноваційний ваучер для агробізнесу – це безповоротна фінансова допомога, що співпрацює з аграріями, з одного боку, та науково-дослідницькими установами для розробки або впровадження технологій, інновацій, що сприяють підвищенню родючості сільгоспугідь, розвитку зеленої енергетики, біотехнологій, скороченню викидів парникових газів та зменшенню шкідливого впливу агровиробництва на навколишнє природне середовище. Необхідною умовою та особливістю надання інноваційних ваучерів є

співпраця агробізнесу з науковими установами та закладами вищої освіти [2].

Ще одним з не менш важливих напрямів інноваційної стратегії розвитку агробізнесу має стати переосмислення набору вирощуваних культур з фокусом на підвищенні продуктивності. Наприклад, українські землі також підійдуть для вирощування сої (суворі зими, сухе спекотне літо). Для підвищення продуктивності агробізнесу в цілому було б корисно збільшити глибину переробки, наприклад, переробляти зерно на борошно або використовувати зернову продукцію у тваринництві. Успішним прикладом є переробка насіння соняшнику для виробництва соняшникової олії, для впровадження якої знадобиться декілька років. Водночас це свідчить про те, що потенціал переходу на вищий щабель ланцюга доданої вартості в найближчому майбутньому обмежений, оскільки встановлення виробничих потужностей та необхідної інфраструктури потребує часу. Наприклад, у разі експорту борошна замість зерна ймовірність впровадження переробки зерна на борошно в наступні п'ять років оцінюється приблизно у 20%. Нарешті, доцільно було б збільшити інвестиції в іригацію, що дасть змогу наростити валове виробництво продукції рослинництва за рахунок відновлення цільового використання поливних площ та підвищити ефективність виробництва сільськогосподарських культур.

Висновки. Теоретичні й практичні проблеми дослідження питання інноваційної діяльності агробізнесу в Україні завжди посідали і будуть посідати чільне місце в системі наукових досліджень, а на нинішньому етапі технологічного розвитку та історичних подій вони не втрачають своєї актуальності. І для будь-якої держави інноваційна діяльність як важлива складова розвитку національної економіки, особливо в час війни та в повоєнний період відбудови економічної системи держави, завжди виступатиме об'єктом пильної уваги науковців і основних суб'єктів виробничої діяльності на державному та приватному рівнях.

Тому для забезпечення ефективного функціонування агробізнесу України необхідним є формування стратегій його розвитку на інноваційних засадах, реалізація яких сприятиме не лише створенню передумов для досягнення висхідного тренду економічного зростання держави й переходу її та регіонів до сталого розвитку, а й забезпеченню економічної безпеки підприємств та держави задля відновлення економіки країни у

післявоєнний період. Реалізація зазначеного потребує ґрунтовнішого розгляду окреслених питань, що й визначає перспективи подальших досліджень за проблематикою дослідження.

Бібліографічний список

1. Аграрна наука для інноваційної стратегії розвитку АПК. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/27570-aharna-nauka-dlia-innovatsiinoi-strategii-rozvytku-ark.html> (дата звернення: 15.08.2023).
2. Бойко Л., Бойко В. Сучасний стан агробізнесу в Україні та його ревіталізація у післявоєнний період. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2023. № 16. С. 55–61.
3. Втрати на \$40 млрд: як через війну страждає аграрний сектор України. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/19/695167/> (дата звернення: 15.08.2023).
4. Інноваційний розвиток аграрного сектора: моделі фінансування та оцінка впливу фінансування на регіональному рівні / Сус Т., Судук Н., Ємель О., Мовчун С., Цюпа О. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2023. Т. 2 (49). С. 181–193.
5. Негрей М. В., Трофімцева О. В. Аналіз функціонування аграрного сектору України в умовах війни. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Економічна»*. 2022. № 102. С. 49–56.
6. Погрішук О. Б., Мельник В. І., Погрішук Г. Б. Інноваційні зміни в економіці в контексті еволюційних зрушень. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2016. Вип. 2 (48). С. 200–208.
7. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/526-2019-%D1%80> (дата звернення: 15.08.2023).
8. Радченко О. П., Карадобри Т. В. Стан і перспективи інноваційного розвитку в аграрному секторі економіки України. *Економіка та управління національним господарством*. 2019. Вип. 47–1. С. 79–82.
9. Щуревич А. М. Інноваційні перспективи в розвитку аграрного сектору в Україні. *Інвестиції: практика та досвід. Серія «Державне управління»*. 2018. № 10. С. 101–105.
10. KSE Agroцентр. Indirect losses in agriculture are estimated at \$ 23.3 billion USA. URL: <https://ukranews.com/en/news/864573-indirect-agriculture-losses-from-war-estimated-at-usd-23-3-billion-agrarian-ministry> (дата звернення: 15.08.2023).
11. KSE Agroцентр. The total losses from the war in Ukraine's agriculture reached \$4.3 billion USA. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalni-zbitki-vid-viyni-v-silskomu-gospodarstvi-ukrayini-syagnuli-4-3-mlrd-dol-ssha-kse-agrotsentr> (дата звернення: 15.08.2023).

Стаття надійшла 10.07.2023